

По дорозі в Казку

Олександр Олесь

ПО ДОРОЗІ В КАЗКУ

Етюд на 3 картини

I КАРТИНА

Ліс. Ніч. Люде. Сплять, збираються спати. Убрання не має ознак нації й часу.

Він.

Юрба (старі, молоді; чоловіки, жінки, діти)

Дівчина.

Окремі голоси з юрби

— Сьогодні тепло так, що можна не вкриватись.

— Гляди, щоб вранці бігать не прийшлося та грітись.

— А так! Мороз одурювать уміє... Сховається на мить, усі роздягнуться, зрадіють, а він на тебе — стриб! Почав кусать і кров морозить в жилах.

— Ет! Що мороз?!. В кожух сховайся та й сиди, а от од голоду сховайся!..

— Останній хліб ми доїдаєм... Що далі будемо робити?!

Хлопчик. Я їсти хочу вже й тепер.

— Ми померемо всі з голоду...

— Не бійсь! До смерті ще далеко!..

— А знаєте, я чув, що можна жить любісінько травою і старості діждатись. Адже ж он живиться травою буйвіл, кінь, коза. Коли ми хліб увесь з'їмо, гайда усі на пашу!

— Ну, ти не смійсь! Пасися сам, коли не маєш чим трави наскубти... А нам Бог дав, крім рота,— руки.

— Чого ви завелись?! Скажіть ви краще — хіба трава людині не завадить?

— Дарма! Привикнути до всього можна

Авжеж! Як звикне буде жити

— Ми на зиму нагорнем гори сіна!

— Що? Й зимувати тут?! Та ми померзнемо.

— Хати збудуєм.

— А чим палити?

— Навколо — ліс! Палити є чим

— Я не про те кажу,— вогню ми де дістанем? Коли б огонь в нас був, ми б, може, й стежки не згубили...

- У лісі живемо, у лісі й заблудились.
- Ішли вночі.
- В цім лісі завжди ніч — вночі і вдень.

Він. Ні, ні! В цім лісі жити не можна. Дорогу треба нам шукати!

Сміх

- Еге, піди та пошукай! Шукали ми доволі... аж ноги покололи...
- Я щокорозірвав.
- Я око виколов.
- А в мене брата задавив ведмідь.
- Піди та пошукай ведмеця.
- Спитай у його. Може, знає він, де простяглась дорога...
- Куди йому питать ведмеця? Він борсука злякався вчора.

Сміх.

Він. Я не злякався! Мені здалось, що вовк ворухнеться в кущах...

— Так ти б його за хвіст! Зідрав би з його шкуру, от і було б прикритись чим... А то поглянь, яка сорочка на тобі. Уся в дірках... Того тебе і дівчина не любе.

Дівчина. Це я? Так він же ще малий! Йому про це й гадати рано.

— І досі він за мамою сумує... Я чув, як раз вночі він кликав: "Мамо, мамо!"

Сміх.

— Ну, от! От, змалюлись! Чого сміятися, і що ви смішного в словах його знайшли? Коли б піти та пошукать, то, може б, і знайшлась дорога. Вона ж десь єсть, напевно.

— Дивись, який знайшовся оборонець! Ти свині з ним, бува, не пас?

— Це з тим, що борсука злякався?! У його батька не було свиней... У його батька був кобзар.

— Так він водив за руку батька!?

Сміх.

Він. Смійтесь! Ваш сміх мене минає.

Лягають останні. Дівчина підходить до нього й кладе йому на плече руку

Дівч[ина]. Мені тебе зробилось жалко... Я знаю, в тебе серце добре, як в дитини.

Він. Жалко! Правда: дітей жаліти тільки можна.

Дівч[ина]. Я іншого люблю. Мій молодий на цілий хутір швець. Усі до його йдуть.

Поглянь, які мені він чоботи пошив! В інших вже давно побилися в дорозі, а в мене ще міцні, немов з колодки вчора зняті. А ти? Ти б що мені зробив? Ти так, як вітер! Сьогодні — тут, а завтра — там. Всі люде на роботі, а ти сидиш собі та граєш на сопілку. Неправду я кажу? Не сердься...

Він. Так, так... Боротись я не вмію, і не дало життя мені у руки зброї... Я слабкий... Ах, я найслабший від усіх!..

Дівч[ина]. Ти плачеш? Годі!.. Ну, дай, маленький мій, я слізеньки утру... Ну, веселіший став? Ну, заспокойся — не всім орлами бути!

Він. Орлами бути! Сидіти з швайкою і шкуру колупать — невже це єсть літання попід небом?

Дівч[ина]. Він не літає, він латає,— роботою він дужий...

Він. Кому потрібно те, що він там щось латає?!

Дівч[ина]. Тому, для кого він латає.

Він. А той — кому потрібен? Гробакам?.. Орел! Орли літають над землею, орли з-під хмар клеочуть і, наче дзвоном, клекотом до себе кличуть. Одних з землі здіймають, другим запалюють серця, на третіх жах наводять!.. Твій швець не був ніколи в небі, твій швець нікого не здіймав з землі угору, нікого і не кликав...

Дівч[ина]. Навіщо кликати йому, коли до його йдуть самі у хату люде?

Він. Про лет у небі я кажу. У хаті ж ніде й крил розправить.

Дівч[ина]. Зате сидіти є де. Тепло. Тихо. Громи там не гримлять і блискавки не палять.

Він. Я не боюсь небес! Мої відкриті груди!

Дівч[ина]. Зате землі боїшся. Тебе, пригадуєш, за щось ударив хлопець; ударив раз і другий, а ти замість того, щоб тут його схопити, стоїш собі та червонієш... А далі сльози — бризь! Кап, кап... До тину ти припав і плачеш...

Тиша.

Він. Ет! Коли б могла ти глянуть в душу... Яке там пекло! А скільки всі оці, що завжди сплять, накидали каміння в неї!.. О, чом я не такий міцний душею, як вони?! У їх душа, як кремінь: б'єш крицею по ній, а з неї іскри ллються. Їм очі зав'яжи на цілий рік, вони мовчатимуть, аби їм хліб було дістати можна вільною рукою. Удар їх батогом, вони не закричать від гніву. В очі плюнь і дай їм шеляг, вони тобі устами припадуть до рук... Вони міцні, душа їх — кремінь, а я слабкий. Мене стрілою ране навіть погляд злий...

Дівч[ина]. Ну, що ж? Терпи! Не всім же бути міцними: єсть — камінь, єсть — вода.

Він. Так... єсть — камінь, єсть — вода... (Дивиться на них). І справді, всі як камені лежать. Не дивиться їм грізно в очі "завтра". Наїлись хліба, ну, і досить. А завтра кору гризтимуть, а там траву...

Дівч[ина]. Я спати йду... (Іде й зникає в півтімі).

Хтось (підводиться). Лягай лишень і ти, а то ти спати заважаєш. Удень сміються з

тебе, то ти мовчиш, а уночі, як всі заснуть,— своя для тебе воля. Лягай! Ми знаємо і так, що в тебе без кісток язык.

Він. Я спати не піду, не ляжу. Вже світає...

Хтось ще (прокидається). А що таке? Ти й досі не лягав?

— Балакав з дівкою... Я чув усю розмову... Я чув, про що, ха-ха, орел наш клекотав! Ти знаєш, він орлом назвався дівці? Твій молодий мовляє що? Швець! А я — орел крилатий.

— Та ну? Ха-ха! Коли ми встанем ранком, я розкажу тобі про його матір. Вона й зимою ходила боса...

— Тому-то він, ха-ха, й не любе так шевців!

Він рушає.

— Куди це ти ідеш?

Він (суворо). Іду шукать дорогу.

Сміються.

— От, дурень! Гляди, там ще ведмідь тебе піймає!..

— Та він злякається! Злякався ж борсука! Він вернеться через хвилину.

Він. Ні, не вернусь!

Дехто прокидається.

— Про що говорите? Що сталося вночі?

— Та ось іде шукать дорогу.

— Від розуму не піде.

— Та що вам? Хай іде! Наколе ногу на колючку, прискаче зайцем дітям на утіху.

Він. Я, не знайшовши, не вернусь. Знайти я мушу. Душа болить. Я більше тут не можу жити. Тут можна одуріть!

— Ти йдеш? Ти справді йдеш?

— Лягав би та заснув, а то всю ніч не спав, з дівчатами балакав.

— Ні, справді, ти ідеш? Кажу ж, наколеш ноги.

Він пішов ліворуч і зник. Хвилину чути тріск і шелест.

— Що, він пішов? Я думав, він жартує. Ще пропаде!.. Агов! Вернись! (Пішов за ним).

Людей прокидається ще більше; деякі сідають, деякі встають.

— Пішов?

- Хіба пішов?
- Атож!
- Навіщо ж ви пустили?
- А як же ти не пустиш?

Тиша.

- Ще... згине!
- А шкода: нікому зла він не робив.
- Всі молоді — гарячі. І я колись хотів іти шукать дорогу. Уже і чоботи озув.
- Чому ж ти не пішов?
- Та так зробилося одразу страшно.

Хтось (вертається з лісу). Я не догнав його: гілля прокляте не пустило. Коли б було видніш, кривавий слід мене б довів до нього. Десь пахла кров, а де — не зміг я розібрати.

- Чого б ти не схотів! Якби було тут видко.
- Нащо б тоді й шукать дорогу?
- Нащо?! Щоб вийти з лісу.

Тиша.

— А десь тропа тут, певно, єсть! Не може бути, щоб люде тут ніколи не блукали. В такому лісі всяк заблуде!

- Звичайно, тут не диво заблудити...

Тиша.

— А що, як він дорогу знайде?
— Ти думаєш? Ха-ха! Той дурень?..
— Чого він дурень? Не був він зроду дурнем.
— Ну, не кажи сього! Він з посміху ніколи не виходив.
— Багато треба людам, щоб сміятись! Піти не так, як ходять люде, або зробить не так, як роблять всі,— то й осміять тебе готові!

— А звісно: люде людьми.
— Мені здається, найде він дорогу.
— Чого тобі здається?.. Ходили ж і без його.
— Мені здається, він ніколи б не пішов, коли б не знав, що тут десь близько стежка.
Мені здається, він її шукав давно вже і знайшов.

Дівч[ина]. Коли б на землю він дививсь, то, може б, і знайшов, а то він дивиться угору. Збирається усе летіти.

- А крил не має.

— Малого й не стає... от шкода!

— Малого?! Ха-ха-ха!..

Тиша.

— Подумаєш! І не злякався піти у нетрі.

— Божусь, що він стоїть десь за кущем і нашу всю розмову слуха.

— Звичайно, в ліс злякається піти. Злякався ж вчора, кажуть, борсука?

Сміх.

— Чи найде він дорогу, а чи ні, а тут не можна довше жити.

— Ого, подумаєш, який знайшовся пан! Молив би Господа, що він створив тебе людиною і ти сидиш між нами, а не вартуєш псом майно абощо.

— Я вартував не раз у пана. Собака спав, а я ходив і прислухався. А це... життя хіба? Хіба я про таке життя раніше марив?

— Хо-хо! Чого ти в дідька забажав!

Дитячий голос І. І я про інше марив.

Дитячий голос ІІ. І я.

— І я.

Грубі голоси:

— Це не життя — прокляття!

— Тюрма якась!

— Печера.

Чути далекий голос в лісі

— Що це кричить?

— Де? (Підвівши руку, до інших). А стійте... тихше... Я не чую...

— Та це тобі почулось.

— І я мов чув.

Чути крик знову.

— Це він кричить! Їй-богу, **Він**.

— Він нас знайти не може.

— А може, він попавсь ведмедю в лапи та кричить — рятуйте.

Знову голос.

— Він нас шукає... Агов! Гу-гу!

— Гу-гу!

Голоси:

— Гу-гу! Гу-гу!

— Ми тут!

— Ми ось де!

— Ага, знайшов? І сам тепер не радий!

— Ого, ого!

— Іди сюди!

— Піти б йому назустріч: піймав він, може, що... не донесе, не вдерже.

— Ходімо ближче.

— От ще — іти! Його ніхто не посилав,— хай сам же і шукає.

Голос (ближче). А де ви? Де ви? Сюди, сюди до мене!

— До його — чуєте? Він кличе нас. І як його вовки не з'їли?

— І не злякався! Відважний!

— Він, може, порося піймав та рота затулив йому, щоб свині не почули. Піду йому назустріч: цікаво дуже глянуть.

Він (вривається в гурт). Брати мої! Вставайте!

— А що таке?

— Що сталося? Кажі мерщій.

Він. Вставайте всі! Ні, всі вставайте!

— Та ти кажи: ми й лежачи почуємо.

— Занадто ти ще молодий, щоб нам, старим, вставати.

Він. Не стану я казати, поки не встануть всі, не стану!

— Дивись, який гарячий! Божевільний!

— Давайте встанем. Га? Устанем?

— Доведеться...

— А що ж? Хіба нам важко?

Встають.

Він. Брати мої! Я радість вам приніс велику. Я радість вам приніс! Сам Бог навів мене, брати мої, на стежку.

Голоси:

— На що? На стежку?! Не може бути! Ми скрізь тут навкруги шукали, ми всі шукали й не знайшли. Хто з нас шукав?

— Ось я шукав.

— І я.

— І я шукав.

— Та ти ж далеко не ходив,— за кущ пішов, постояв, а зараз кажеш, що шукав.

— Та й ти, коли на те уже пішло, і ти далеко не ходив. Ти навіть під кущем заснув!

Він. Брати мої, тропа!

— Яка тропа? Тобі приснилось, може?

— Нащо даремно нас підвів з землі? Я встав, мовляв, якесь там диво сталось: кілком убили звіра або козу піймали у тенета.

— І я чекав якогось дива...

— І я чекав.

Він. Брати мої, тропа! З цього страшного лісу, де вічна ніч стоїть, вона веде у день рожевий, вона веде до сонця! Брати мої, до сонця!

— Сусіде, ти бачив сонце?

— Ні, але мені казали, що сонце єсть.

— А я вві сні його колись угледів — сяє!

— А я раз зліз на дерево високе, а вітер як хитне гілля дерев, мені в очі так і ударив промінь. Я б, може, і осліп, так баба чимсь мені присипала обидва ока, і все пройшло.

Він. Що кажеш ти? Я бачив сонце і дививсь на його. Очам воно дає єдину втіху. Ходімо ж ми назустріч джерелу утіхи!

— Ти сам іди, а ми і тут свій вік як-небудь доживем.

— На те живем, щоб вік дожити.

— До сонця кличеш ти,— для нас дорога це далека, а от як з лісу вийдеш ти і день ясний угледиш, вернись до нас та й нам розкажеш. А то ми чуєм: день та день, а де він — нам ніхто не скаже.

Він. Брати мої! Зоря зійшла над нами!

— Яка зоря? Він божевільний зовсім!

Дивляться вгору.

— Ніякої зорі.

— І я не бачу.

— І я.

— І я.

Він. Заблисла нам мета в тумані. З метою жить не те, що без мети. Мета знімає з плеч вагу велику і крила нам легкі дає. Сліпі з метою йдуть, як зрячі.

— Постійте: чому це він усе говорить? Тут є старші від нього.

Молоді голоси:

— Нехай! Нехай! Слова його як струмінь ллються.

— Вони дають якусь надію.

— Вони на серце падають.

— Вони знімають гніт з душі: мені немовби легше стало.

— І мені.

— І мені.

Він. І я вас поведу до світлої мети: тропа веде до неї. Що тут тропа лежить, про це я

знав ще змалку. Мені казав один мандрівець, що той, хто вперше йшов по ній, щоб не згубить її, ішов і сіяв мак червоний! І я дві квітки сам знайшов.

— Знайшов?! Ану, квітки нам покажи.

— Про мак давно ми чули.

— Ти б нам квітки приніс та показав, щоб ми могли поінняти віри.

— Про мак, звичайно, всі ми чули.

— То та тропа хіба лежить в долині? Вона по горах в'ється!

— То, може, ця тропа й на гори вийде.

— А може, й так.

— Ти мак нам покажи!

— Еге, ти мак нам покажи!

Він. Ось мак! Ось мак! Я заховав його на грудях. (Виймає дві квітки маку).

— Дивіться: мак! Йй-богу, мак...

— Справді мак?

Всі оточують його.

— Або я сплю, або квітки я бачу.

— А дайте гляну я.

— Постій! Не всім же зразу.

— Який великий!

— Який червоний!

— Як кров.

— Як кров.

— Як кров.

— Та це не мак,— це кров його.

— І пахне кров'ю.

Тиша.

— А ось на боці теж. Ось гляньте на сорочку!

— Це знову кров.

— Ану! (Бере рукою і знімає). Знімається! Пелюстки маку! Третя квітка!

— Це та тропа!

— Постійте! Що ви?!

— Це та тропа!

— А гляньте, квіти свіжі.

— Мені здається, що вони зів'ялі.

— Свіжі, свіжі!

— Живі, живі!

— Ми підем з ночі.

- Ми вийдем з лісу.
- Ми вгледим ранок.
- Ми вгледим сонце.
- Ми вгледим день.
- Ми вийдем з лісу.
- Та що це ви?! Куди іти?! Хіба забули ви, як важко йти, як страшно.

Він. Я поведу вас, я йтиму перший. Ви візьмете кілки, а я розкрию груди і вільними руками терни колючі буду розгортать. Там день, блискучий день, я бачу, і ви, ви всі мене не зможете спинити.

- Я вже старий і вже гаразд не бачу,— він справді дужий, молодий?
- Погляньте, як у його очі блискають, неначе в вовка.
- Якою міццю дихають слова!
- Він не злякається.

Він. Розбийте груди і серце викиньте моє голодним псам, коли я світло дня не вгледжу. Коли злякались ви, я сам піду з надією за руку!

- А це ж, здається, той, що раз колись злякався борсука?..
- Мовчи, ти знаєш там багато!
- Хіба не бачив ти, коли він сам пішов у нетрі? А перед сим хіба не чув ведмежого ти реву?

Він. Хай грім мене ударе, я впаду без крику, хай ляжуть на тропі, я перейду по їхніх спинах. Я не боюсь нічого.

- Який він сміливий!
- Який відважний!
- А може, це не він, а може, це другий?!

Дівч[ина] (підходить до Нього). Це ти? Твій вид і голос. А дай я гляну в очі... Ти не плачеш?

- Хто? Він заплаче? Тобі приснилось, може?

Дівч[ина]. Ні, Ні! Я бачила сама, як він вночі сьогодні плакав.

- Запорошив він, може, око.
- Упала, може, з гілки вранішня роса.
- Роса, роса, звичайно, впала.

Дівч[ина]. То так мені здалося?! Ти... не плакав?!

Він. О, коли б міг я плакати і ублагати вас слізьми покинуть ліс великий! О, коли б міг я іскрами вогняних слів своїх цей ліс проклятий запалити і вам одкрити небо!

Дівч[ина]. Адже ж ти той, що любиш так мене?

Він. Коли б я міг потоком сліз своїх невпинних з корінням вирвати дуби столітні і вам блакитний обрій показать... Я плакав би...

- О, як він любить нас!
- Як жалує він нас...

Він. Брати мої! Зійшла зоря над нами. Заблисла нам мета. А ще недавно так ми сном глибоким спали і вірити не вірили в ніщо. Життя було для нас повільним

умиранням. Родились ми на те, щоб в той же день почати умирати, бо смерть була для нас не гірша від життя. Тепер же будемо жити на те, щоб жити. Тепер горіть на те, щоб дужче розгорітись. Яке велике щастя!

— Він справді ту тропу знайшов, що вдень виведе з лісу.

Він. Я в Казку вас веду, брати мої, у Казку! Там день, там сонце золоте!..

— Так він веде нас в Казку?

— А ти не чув?! Він нас веде у Казку.

Дівч[ина]. Мені колись казали, що в Казці тій живуть крилаті люде. По двоє крил у кожного і навіть у дитини. Я дуже хочу вгледіть Казку.

— А я останусь тут. (Згодом). Та ви усі хіба йдете?!

— Не знаю... я іду.

— І я.

— І я іду. Я нізащо тут не лишуся.

— І я.

— І я.

— То, може, й ми, стара, помалу підемо за ними?..

— Авжеж... подибаєм. На старість, може, сонце вгледим.

— То всі йдемо?

Голоси. Усі, усі, усі!

Він. Світає! То ранку чистого пробивсь крізь хмари листу усміх дивний і нас, стриваючи, вітає. Привіт тобі, прекрасний ранку! За всіх братів прийми від мене привітання. (Вдаючись до юрби). А ви... вже на ногах?! Ви вже готові йти за мною? Я бачу — все лахміття ви забрали! Покиньте все: нас ждуть там оксамити!

— Оксамити!

— Оксамити!

— Покинь!

— Покинь!

— Покиньте!

— Ні, краще все давайте в купу зложимо. Коли б, не дай нам Боже, не дійшли, повернемось назад і розберем, хто що залишив.

— Чого ми вернемось?!

— У ліс вертатись знову?!

— Ти божевільний!

— А може, він сказав і правду?

— Може, й правду.

— Спитай у Його.

Підходе до Нього.

— Скажи: невже ми можемо сюди вернутись знову?

Він. Хто в Казку йшов хоча вві сні солодкім, той в ліс уже не вернеться ніколи!..

Для того ліс труною, пеклом здається. Немов орел, прикутий до землі, той буде в небо рватись доти, аж доки серця не порве. Брати мої! Я вас веду у Казку. Усі, усі за мною! (Він розхиляє віти і йде, за ним юрба).

Завіса

II КАРТИНА

Ліс. Удосвіта. **Він. Дівчина. Юрба.** Троє молодих, подібних один до другого, стоять ліворуч.

Окремі голоси з юрби:

- На дереві, що зламано вітрами, він сів з подружжям відпочити.
- І нам звелів спочити і підождає, поки надійдуть всі.
- Невже ми будемо усіх чекати? Їх сотні, тисячі іде; вони на милі розтяглися. Калік же нам за рік не дочекається!
- Звичайно, ні. Та ми не будем їх і ждати. Вони і так дорогу знайдуть: ми ж слід лишаєм за собою.
- Коли б спитать в його: як він гадає про калік.
- Не заважай йому сидіти і спочивати: він цілу ніч ламав гущавину проклятих нетрів. Він сам ходив туди, куди б із нас ні один не пішов.
- То, може, він, а не вітри, і дерево зламав?
- Це не по людській силі.
- А ти хіба у нього силу міряв?
- Я сам своїми вухами сьогодні чув, як щось у лісі затріщало. Здавалося, зірвались тисячі якихсь звірів і понеслись, злякавшись, в нетрі.
- То він зламав, я в цьому певен.
- Я це й раніше знав.
- Невже зламав такого дуба? Яка ж у його сила!
- Він демон!
- Він пророк!
- Він був, я певен в тому, був у Казці.
- Щоб так дорогу знати, то треба бути вже не раз у ній.
- Він нам не раз казав про неї і раніше.
- Невже він з Казки? Чому тоді він крил не має? У Казці всі крилаті.
- А ти хіба дививсь, чи єсть у нього крила? Коли б він сам хотів побути в Казці, то, може б, він давно вже полетів, але він хоче всіх нас вивести із лісу.

Тиша.

— А ось тепер чомусь не бачу я тропи.
— Не бачиш? Як же так? Ану, приглянься краще!
— Хоч око виколи — не бачу.
— Невже тобі не видно, що на ній трава хоч і росте, а ніби чимсь прибита...
— Але ж і праворуч, і ліворуч трава прибита. Чому ж ти думаєш, що сарни не могли ходити тут і пастись?
— Ось він іде... Ми можемо його спитать самого.
— Навіщо там питати? Ні ліворуч, ні праворуч не вів він нас ніколи.
— А все ж спитай Його, спитати можна.
— Спитати можна.
— Підходить він, підходить... Нащо питати? Нащо питати? Хіба не знає він, куди веде нас?!

— Я не казав сього, я не казав сього. Звичайно, турбувать не варто. От я тепер вже виразно дорогу бачу. Так, так вона іде... он, он куди!.. Ах онде-де зникає...
— Ха-ха! А ти казав, що сарни походили.
— Я не казав, я не казав... То вам почулось.

Він іде, за ним, зігнувшись, Дівчина, щось ніби зриваючи. Напівсхилившись, поривчасто ступає **Юрба**. Рухи, убрання, навіть обличчя майже однакові.

Він (іде). Якась година пройде — і майже всі зберуться тут до гурту. Тоді розкажете, що з ким в дорозі сталося, хто був відважніший від других, хто духом падав. Умерлих словом ширим пом'янем, без смутку довгого і зайвих сліз. Не нам, мої сокóли, плакати і віддавати себе під дощ безсилим сліз. Хай ті старі, що ззаду йдуть за нами, на цілий ліс голосять. Для їх в житті нічого не осталося, крім жалю. А ми, ми будемо іти вперед і грудьми дужими дорогу пробивать для себе, для онуків. О, не хиліть голів журливо, угледівши на стежці труп, труп брата або друга. Де жертви, там і перемога!

— Він знає все.
— Він баче все.
— Він пророк.
— З ним Бог говорить.
— Він буде в Казці королем.
— Він, може, й є король і тільки зняв корону.

В сей мент підходе Дівчина до Його з вінком з червоних маків. Він стає праворуч.

Дівч[ина]. Прекрасний мій, улюблений! Дозволь мені надіть на голову твою вінок з червоних маків. Нечутно я ходила за тобою і мак збирала в травах. Він так горить, як кров твоя вогняна. (Кладе Йому на голову вінок).

Він. Отут поправ. Щось ніби в голову вп'ялося кігтями.

Дівч[ина]. То, мабуть, терен. Найбільше він до маку підійшов. У терну кучері такі

ж, як і у тебе.

- Погляньте,— він в короні!
- Я вам казав, що він король.
- А я давно корону в його запримітив.
- Вона з живих квіток!
- Не з золота, не з срібла.
- Не з каменю морського.

Тиша.

- Я бачу лист терновий у короні.
- Терновий лист?! Навіщо терен здався?
- Поранити колючки можуть.
- На те, щоб квіти не зів'яли...
- Він король.
- Він пророк.
- З ним Бог говорить.
- Він нас веде у Казку.

Народ усе надходить. Підходять, знімають з плеч торби, сідають, стоять, слухають.
У всіх обличчя, як у прочан.

— О Боже мій! Із лісу, що давив нас, що небо чисте застилав, ми вийдем наостанку!..

- Ми вгледимо блакить небесну.
- Ми вгледимо проміння сонця.
- Надивимось на світ Господній.
- Життю всю душу віддамо.
- Як солодко віддати душу!
- Як радісно умерти в щасті!
- Як радісно згоріти в ньому!

Він. О, радісно! Сказав ти правду. Коли у тебе сил остануться краплини, візьми і кинь в них іскри серця: нехай горять! Вогонь тобі осяє цілий світ, зогріє все в твоїй душі холодній, і ти на мить одну таке зазнаєш щастя, якого ти не зміг зазнати за все життя своє нудне і сіре.

- Правда.
- Правда.
- Правда.
- Я горю.
- І я горю.

Дівочі голоси. І я горю. Душа моя, що мерзла в холоді життя, немов одтала, і з-під снігів її пробились трави.

- В моїй душі квітки неначе розцвіли.

— В моїй — пташки защебетали.

А у моїй замаяли мов крила. От я іду, а в грудях щось лігає. Я серце, думала,— коли прислухалась — не серце; насилу догадалась.

Він. Згоріть в житті — єдине щастя! І ми всі горимо, як факели вогняні. Погляньте навкруги! Хіба не бачите, що стало вже ясніше, що ніч страшна боїться нас і гине. То наші душі і серця горять і ніч осяюють собою. Хай з нас хто-небудь догорить і згасне: йому позаздре небо! Бо він згорить щасливий. І, умираючи і догоряючи, він буде знати, що, може, через рік в цім лісі хтось, блукаючи, угледе труп його зотлілий і скрикне радісно: "О брате мій! Ти йшов на те, щоб в огні згоріти, ти йшов на те, щоб влити віру в мене; сказати, що і ти ішов, що тут, де ти погас, лежить дорога з лісу. О брате мій, ти не погас — ти і тепер гориш, як стовп вогняний, ти і тепер показуєш дорогу. О брате мій! Прийми ж уклін від мене! Нехай ім'я твоє не сходить з уст людських вівіки". Так скаже той, хто заблудив у лісі, так скаже той, хто стратив віру і знайшов. Брати мої! Хто келих чистого життя не розливав поволі, а випив зразу, хоч навіть і упав, той не умре вівіки, той все віддав життю, що міг віддати.

— Учителю! Що нам робити? Ось жінка плаче: її дитина захворіла і умерла. Ніяк її тепер розважити не можем.

Ведуть під руки жінку.

Жінка. Я найдорожче стратила в житті. Я стратила свою дитину. Мені нічого вже не треба: моя душа за рік намучилась украй, і смерть була б для неї сном солодким, аж Бог мені утіху чисту дав,— він дав мені синочка. (Плаче). Для його і пішла я за тобою. Я думала: піду, піду і понесу дитя своє під чисте небо. Нехай угледе світ і сонце. Любила я і не злякалася ні терну, ні дороги. Йому найбільше я хотіла дати. І я... я стратила його в дорозі.

Він. Утішся, мати! Не ти одна,— ми всі його згубили, його ми всі дорозі в жертву принесли. Ти ж стратила найбільше. Ти в жертву принесла єдину втіху. Чолом тобі від нас! Прийми ти, мати-страднице, від нас уклін найнижчий. (До всіх). Брати мої! Раз діти умирають, то ми вже близько біля Казки!.. Ось ще ясніше стане, а там і сонце заблищить і задзвенять пісні вітання. Брати мої! Утіште матір хвору, візьміть її під руки і ведіть. Утіште її, сестри... (Тиша). Тепер пов'ється стежка вгору. Далека путь, закидана камінням. Немов хтось не хотів, щоб люде йшли у світле царство дня, і по дорозі скрізь розкидав гострий камінь. Але угору!

— Угору!

— Угору!

— В царство дня.

Він. Угору, браття! Аж там десь, на верхів'ї, ми сядем відпочити і відти вгледимо на сотні миль цей ліс великий; побачимо, в яким напрямку йшли ми і де раніш блудили без дороги. Не кожний з нас угледіть зможе, але я тим вкажу: на сотні миль у мене бачать очі.

— На сотні миль у його очі бачать.

— На сотні.

— Крізь ліс у його очі бачать.

— Який би ліс густий не був?!

— Горять у його очі.

— Горять.

— Страшні вони: як стріли ранять.

— Учора тигр хотів уже накинутись на його, а він блиснув очима, і звір, як ранений, поповз у корчах в нетрі.

— Я бачив, як очима він сьогодні барса прикував: до ніг його припав страшенний барс і так лежав хвилину, мов зомлілий.

Він. А хто хотів би ліворуч узяти, то, за гілля хапаючись, ще не доходячи верхів'я, угледіти вже міг би відблиск Казки.

— А Казка ж де?

— Хіба в долині Казка?

Він. А Казка... Казка — вище... (Тиша). А хто б хотів угледіти її блискучу браму, хай духом зробиться міцний, як криця. Злякатися — упасти в кручу і розбитись.

Хлопчик. Хіба в дорозі нам ще кручі будуть?!

Він. О, так, моя дитино! Великі кручі, і яри, і камені нас ждуть. Вітри і вихори літають там і жертв своїх шукають, і раді кожного звалить в безодні чорні, але ви сміливо підставте груди, відкриті груди: нема міцніш нічого в світі, як вони відкриті. Ламаються списи об них, і кулі плещуться безсило. (Тиша). Страшні потоки ми зустрінем.

Юнак. Я перший перейду потік.

Другий. А як потонеш?

Перший. Як потону, життям своїм життя другого урятую.

Він. Брати мої! Де жертви, там і перемога, і всі ви знаєте, що нас чекають жертви.

— Ми знаємо.

— Ми всі на їх готові.

— Гаряча кров зогріє нас в дорозі.

— Гаряча кров напое нас в дорозі.

— Гаряча кров в собі відіб'є нам проміння Казки.

Він. Гаряча кров, брати мої орли, посіє мак на пройденій тропі. Той мак довіку не зів'яне, і кожний, хто піти захоче в Казку, ітиме доти, аж доки цвіту стане! Я вірю вам, я вірю в вашу силу! Коли ж її у вас не стане і йти не зможете ви далі, скажіть мені, я гори розстелю, і ви по рівному за мною підете тоді.

— Він гори нам розстелить.

— Ми гір не боїмось.

— Несуть нас крила.

Він. Брати мої! За мною ж! Вище! Далі!

Він іде. За ним, співаючи щось молитовне, ідуть десятки, сотні.

Завіса поволі спускається

III КАРТИНА

Ліс. Великі скелі. Гірська природа.

Він. Юрба. Дівчина. Хлопчик.

Він — сам, іде й спиняється. Гордо піднята голова, відчувається сила, але помітно, як хитається часом його постать. Сідає на камені. Хтось іде поволі і, угляdivши його, говорить:

— Ах, ти сидиш.

Він мовчить.

— У тебе вид біліш від крейди. Ти утомився? Занедужав?

Він. Ні, ні! Я довго думав. Думки ж — вампіри: із мозку смокчуть кров, і через те блідий і вид у мене, може. (Встає). Недавно я боровсь з ведмедем. Єдина мить, і я лежав би на землі, розірваний на шмаття. Єдина мить!.. Я подолав ведмедя. Але... єдина мить...

— І можеш думати ти, що він би міг тебе роздерти?

Він. Все може бути.

— Ах, що ти кажеш, що ти кажеш! Мене твої слова косою підтинають... Тебе ніхто не подолає.

Він. О, так,— ніхто! (Тиша). Скажи, я так тебе питаю, скажи, ну, як тобі здається? Коли ми вийдем з лісу? Коли ми ввійдем в Казку? Тринадцять днів ми пущами йдемо, а ліс не рідшає.

— Коли ми вийдем з лісу?! У мене ти питаєш?!

Він. У тебе, так, у тебе. Скажи, ну як тобі здається?

— А ти (встає), а ти хіба не знаєш?

Він. Я? Я... Знаю я, я знаю, ну, а ти?

— Нащо тобі мене питати? Раніш ти не питав нікого. Ти вів нас, а ми йшли і вірили тобі.

Він. А ти тепер не віриш?

— Я не кажу сього, але мені хтось немов камінь наложив на плечі. Я далі йти уже не можу. Я упаду, я падаю... Я ляжу, я стомивсь... (Лягає).

Він. О брате мій! Устань і вір: не заїде сонце ще за гори, як ми угледим Казку.

— Сьогодні будем в Казці? Сьогодні?! (Підводиться і знову опускається). Ні, я полежу трохи, я стомивсь. (Падає біля його ніг).

Він (схоплюється, швидко підходить до дерева, обходить його кругом і оглядає усе

навколо). Ми вчора тут були! Це дерево я бачив!

— Що ти сказав?

Він. Нічого... то так... я сам собі.

— Так важко... Я засну... Коли ви будете іти, мене лишіть! Я мушу відпочити, я вас догнати встигну.

Дівчина і хтось з нею ідуть бадьоро.

Дівч[ина]. А ти, мій соколе, мене чекаєш? Яка я рада!..

— (Весело). Вона усе мене питала, чому врівні з тобою йти не може...

Дівч[ина] (приглядається до Його, потім кладе йому руку на чоло). Чого ти так замислився і наче засмутився?

Він. Я змучився... ішов... боровся... Я подумав... ах, я подумав...

Дівч[ина]. Ти змучився...

— Ти змучився...

Тиша.

Він. Скажи мені... Скажи мені... Учора ми... Учора тут ми не були?

— Дрижить у його голос...

Дівч[ина]. Чого твій голос так дрижить? Ти, може, хворий?

Він. Учора тут ми не були?

Дівч[ина]. Ти, може, був, а я прийшла сюди сьогодні тільки.

Він. Ти дерева цього не бачила ніколи?

Дівч[ина]. Не бачила ніколи.

Він. То, значить, так мені здалося... Ми далі йдемо?!

Дівч[ина]. А ти... А ти... думав, що не... далі?

Він. Ні, ні... Я так і думав... і думав так, що далі.

З долу недужим голосом:

— У мене він питав: коли ми дійдем в Казку? Слова його мене, як стріли, підтяли. Я з місця встать не можу.

— Питав?!

Дівч[ина]. Хіба не знаєш ти? Ти заблудив? Ти збивсь з дороги?

— А де його корона?..

Він. Корона де?.. Не знаю. Я, може, в нетрях загубив її.

— Він загубив корону.

— (З долу). А я... її й не пам'ятаю.

— Скажи, коли ми будем в Казці? Ти ж був, ти ж знаєш.

Він. Я знаю... був... Я знаю...

— Ну, так кажи, чого ж мовчиш?..

Він. Мені здається...

— Ви чуєте, як у його голос дрижить? Ви бачите, як жахливо у його бігають очі...

Він не знає... Йому здається...

Він. Мені здається, що ми сьогодні будем.

— Скажи, коли ми будем в Казці?

Він. Принаймні... Мені здається, що сьогодні.

— Йому здавалось і раніше... Хе-хе-хе!

Він (встає). Хто смів тут зараз засміятись? Чий голос тут мені над ухом продзвенів? Комар, чи що, хотів мене злякати сміхом? Я грому не боюсь! Ти чуєш?.. (Тиша). І смерть... останній мій тріумф на світі!..

Той, що лежав, підводиться.

— Я не казав нічого. То ти спитав у мене, чи скоро ми у Казку дійдем. Я відповів тобі, що я не знаю. Хіба я можу знати? Я тільки йду і сам не знаю, як іду. Мене несуть немов великі крила.

— І я нічого не казав. Твій голос задрижав, я усміхнувся несамохіть.

Він. Коли несеш ти жертву Богові, не личить усміхатись.

Дівч[ина]. Він усміхнувся мимоволі,— прости йому.

Здалека чути співи молитовні.

— Ідуть, надходять... Ходім назустріч їм.

— Ми їм розкажем те, що чули. (До дівчини). А ти останешся?

Дівч[ина]. Я... останусь.

Двоє ідуть ліворуч, і чути їх далекий сміх.

Він. Хто засміявся?

Дівч[ина]. Ніхто, ніхто... То так тобі почулось.

Він. Ні, ні! Я чув, що хтось сміявся злорадно.

Дівч[ина]. То так тобі, соколе мій, почулось.

Він проводить рукою по голові, зітхає.

Ти зітхаєш? Ну, заспокойсь, ну, усміхнись, ну, глянь мені у очі... А може, ти того сумуєш, що загубив свою корону?! Не сумуй... Я знов сплету тобі вінок із маку. (Іде, зриває квітки і сідає біля його ніг).

Він. Ти знаєш, що мені здалось? Мені здалось, що ми йдемо, йдемо вперед і знов вертаємось туди, відкіль і вийшли. (Тиша). Ні, ні, зовсім не те мені здалося. (Тиша).

Мені здалось, що я себе дурманом обпоїв. Ні, знов не те... (Тиша). Немов усі, що йдуть за мною, не ідуть... (Тиша). Немов усі сміються тільки з мене...

Дівч[ина]. О мій улюблений! Хто сміє насміхатись?!.

Він. Ні, я не те хотів сказати... Мені здалось, немов уся юрба іде за мною, щоб подивитися на мене, як на чудо. І це не так, і це... не так... Ну, зрозумій... Мені здалось, що я лежу і сплю, мені ж якийсь солодкий сниться сон. І ось тепер, і ось тепер мені усе єдиним сном здається.

Дівч[ина]. Я й досі не сплела вінка тобі,— ламаються квітки. Пелюстки облітають, а стебла все ламаються.

Він. Це справді сон солодкий. Невже б то я, слабкий, найслабший від усіх, міг повести усю юрбу із лісу?.. Невже б я зміг, я б перший зміг іти і розривати терни колючі?! Невже б я міг, як стрілами, очима ранити і тигра, й лева?.. Не вірю я. Це сон усе!.. (Тиша). Не знаю, може, і не сон, а тільки я слабкий... найслабший...

Дівч[ина]. Ти плачеш? Плачеш?! (Кидає квітки). У тебе сльози?

Він. Ні, ні, це так...

Дівч[ина] (гордо). Устань і вислухай мене. Я, може, цього більш ніколи вже казати не стану... Ти вів юрбу... Ти розривав кущі тернові. Ти зламавав дуби столітні, ти з левами поводивсь, як із псами. Ти вів нас в світлу Казку. Ти нам пророкував, і ми в словах твоїх пророчих у той же впевнювались день. Ти був найдужчий від усіх. Ти не боявсь ні грому, ні вітрів, і блискавки безсило падали, б'ючись об мідь грудей твоїх нелюдських. Я більш нічого не скажу.

Чути далекі співи.

Я йду назустріч сестрам і братам. Вони вітають ранок.

Ранок! Ти засвітив його і сам безсило погасаєш! (Іде назустріч співам).

Він сидить замислений і слухає співи. Співи згодом стихають, і розтинається сміх. Прислухається, встає. Поволі в йому прокидається сила, він виростає, гордо відхиливши голову назад, стоїть і жде. Регіт наближається, і юрба ввалюється на сцену. У одного на високому кілку Його корона. Юрба, угледівши Його, спиняється і мовкне. Опускається кілок з короною. Страшні обличчя ховаються. Декілька хвилин тиша.

— (Ззаду, тихо). Учителю! Нам сказали, що ти з дороги збився.

Легкий сміх, гудіння

— Нам сказали, що ти не знаєш, куди іти.

— Нам сказали, що ти згубив корону. Ми знайшли.

— Нам сказали, що королем не був ти зроду.

— Нам сказали, що ми не вийдем з лісу!..

Він. Хто вам сказав? Хай вийдуть ті і ще раз скажуть.

Тиша.

— Я не казав.

— І я.

— І я, хоч забожусь, і слова не казав такого.

Він (підвищеним голосом). Хто смів казати в той ранок чистий, коли ось-ось ми вгледим браму Казки? Хто смів (кричить) цей ранок затуманить?

Юрба одступає, згорблюється, стає сірою.

Він. Я вам знайшов дорогу, я вів вас в Казку світлу, я вів вас з ночі в день, і от, коли пройшли ми сотні миль, коли підходимо ми до Казки (кричить), коли я ввесь в крові і ранах,— ви смієтесь! Брати! У мене сльози!

— Він плаче?

— Він плаче...

— Він плаче! Ха-ха-ха!

Юрба наступає, впливають знов страшні обличчя.

Сміх.

— Ха-ха! ха-ха! ха-ха!

Він (по тиші). Так ви не люде, а страховища якісь?! Я вас... боюсь!..

— Він нас боїться, а ми йшли за ним! Ха-ха-ха-ха!

— Хто йшов? Принаймні я не йшов.

— І я не йшов.

— І я.

— І я.

Він. Так ви не йшли за мною? Ні? Так я не вів вас?! Ні?! Я божевільний?!

— А ти... ти думав, що йшли? Ха-ха-ха-ха!

Регіт Підіймають кілок з короною і вертають ним

— Ха-ха! Король! А ти і досі думаєш, що ти король?!

Він. Хто... думає?!

— Уже ж не ми.

— Ха-ха!

— Уже ж не ми!

Він. Так ви не йшли за мною? Я вас не вів нікуди?

— Ти ще питаєш нас?

— Ха-ха!
— Та годі з ним балакати! Назад! Рушаймо на домівку
— Ходімо навпростець! Ось я дорогу знаю.
— Ні, краще я...
— Давайте я попереду піду! За півгодини доведу вас.
— Ось він нехай попереду іде... ось... **Він.**

На людину, подібну до горили, надівають вінок.

— Король! Король! От так король!
— Ведмідь злякається такого короля!
— Ха-ха-ха-ха!
Він. Страховища! Хто ж ви? Ви привиди?
— Ми привиди?
— Ми привиди? Хто привиди?
— Ти привид сам!

Кидають каміння, дрючки. Хтось з дівчат в юрбі голосно скрикує. На сцені робиться темно, юрба зникає, потім поволі яснішає. Він лежить і стогне.

Він. Розбили голову... Розбили голову... Я умираю... Я умираю...

Дитячий голос згори.

— Хто там?
Він. Я умираю... Я умру...

Сходе з гори хлопчик років 10-ти, в білім убранні.

Хлопч[ик]. Ти хто такий?

Він мовчить.

Ти хто такий? Ти впав? Розбився?

Він мовчить.
Хлопчик підводе йому голову.

Він. Це привид знову?!
Хлопч[ик]. Я — хлопчик!
Він. Чого ти тут? Як міг зайти в такі ти нетрі?

Хлопч[ик]. Я був тут на узліссі, коли — твій стогін чую. От я й пішов на голос.

Він. Ти на узліссі був? Ти кажеш — на узліссі?.. Що ти кажеш?..

Хлопч[ик]. Із Казки я прийшов, щоб зірвати папороть розквітлу. Тут, на узліссі, щодня розквітлу папороть знаходять, а іноді цвіте їх сила! Тоді весь ліс здається в золотім вінку.

Він. Тут Казка, кажеш ти?!.

Хлопч[ик]. За лісом зараз Казка.

Він. Тут ліс кінчається?

Хлопчик. Кінчається тут зараз.

Він. За лісом — сонце?

Хлопч[ик]. Сонце. У Казці завжди сонце.

Він. Сонце!.. Не вірю я, ти — привид!

Хлопч[ик]. Ну, глянь: я гілку відхилю, і ти дорогу вгледеш. (Відхиляє гілку, і цілий потік сонячного проміння ллється через просвіт і вривається на сцену). Ти бачив браму Казки? У золоті вона горіла.

Він. Так я не помилився?! Так я їх добре в Казку вів? Ми швидко будемо у Казці!! (Гукає, але голос його ледве чути). Люде! Люде! Брати мої! Я вас довів! Ще два-три кроки! Люде! Люде! Люде!..

Хлопч[ик]. Твого вже голосу ніхто почути не зможе.

Робиться темно.

Завіса

3-7. XII.1908